

***Kitabu İlmi'l-Musiki ve Kevserî Mecmuası*'ndaki Saz Eserlerinin Porteli Notasyona Çevirisinde Kilit Unsur: Vezin**

Gökhan YALÇIN¹

ÖZ

Musikide vezin; bir musiki parçasının ölçüldüğü ölçü, usûl olarak tanımlanmaktadır. On sekizinci yüzyıl Osmanlı/Türk Musikisi yazılı kaynaklarından *Kitabu İlmi'l-Musiki alâ vechi'l-Hurûfât ve Kevserî Mecmuası* adlı eserlerde vezin konusunun kapsamlı bir şekilde ele alındığı, harf yazısı ile kaydedilen saz eserlerinin notaya alınmasında önemli bir işlevinin dahi olduğu görülür. Mezkûr eserlerde kullanılan rakamlara göre vezin; vezni kebir (büyük vezin), vezni sagir (küçük vezin) ve vezni asgarü's-sagir (en küçük vezin) olmak üzere üç çeşittir. Saz eserlerinin harf notası ile bu vezin çeşitlerine göre kaydedildiği anlaşılmaktadır. *Kitabu İlmi'l-Musiki alâ vechi'l-Hurûfât ve Kevserî Mecmuası* adlı eserlerin tıpkıbasım, çeviri ve sadeleştirilmiş metin çalışmalarında vezin konusu ele alınmıştır. Ayrıca yazılı kaynakların nota külliyatı bölümlerindeki saz eserlerinin Avrupa temelli porteli notasyona çevrildiği, bu çevirilerde vezin konusunun farklı şekillerde yorumlanmasından kaynaklanan farklılıklar olduğu dikkat çekmektedir. Çalışmada öncelikle vezin konusu ele alınmış ve yazma eserlerde verilen tanımlar, açıklamalar incelenmiştir. İkinci olarak konu üzerinde çalışma yapan araştırmacıların çalışmalarında yapmış oldukları tespitler ele alınarak vezin konusunun nasıl anlaşıldığı, yorumlandığı, değerlendirildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Son olarak da yapılan tüm çalışmalardan hareketle *Kitabu İlmi'l-Musiki ve Kevserî Mecmuası*'nda yer verilen saz eserlerinin, vezinler dikkate alınarak porteli notasyona nasıl çevrilmesi gerektiği örneklerle anlatılmıştır. Çalışma sonucunda dikkat çeken birinci konunun usûl olduğu görülmüştür. Mezkûr eserlerin araştırmacılar tarafından porteli notasyona çevirilerinde eserden esere usûl zamanlarında farklılık görülmüştür ki eserlerin usûl dairelerinde verilen bilgiler ile ters düşmektedir. Fark-

141

¹ Doç. Dr., Harran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, Şanlıurfa/TÜRKİYE
E-posta: gyalcin@harran.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2604-9745, DOI: 10.32704/erdem.2022.82.141
Makale Geliş Tarihi: 17.02.2021 * Makale Kabul Tarihi: 29.11.2021 * (Araştırma Mk.)

lılıkların ortaya çıkmasındaki sebebin yazılı kaynaklarda yer verilen vezin bilgilerinden, özellikle de *Kitabu İlmi'l-Musiki*'de verilen "Mikdar-ı Rukum-ı Vezn-i Usûlat-ı Musiki alâ Vech-i Tecdid" başlıklı tablonun farklı yorumlanmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Oysaki tabloda üç vezin için verilmiş rakam değerleri usûl zamanlarını değil, usûl zamanlarına göre toplam perde değerlerini göstermektedir. Çalışma sonucunda dikkat çeken ikinci konu ise perdelerin nota karşılıklarıdır. Bazı araştırmacıların saz eserlerinin porteli notasyona çevirisinde farklı ses yükseklikleri kullandıkları görülmüştür. Üçüncü konu ise *Kitabu İlmi'l-Musiki ve Kevserî Mecmuası*'nda on dokuz farklı usûlde kaydedilen saz eserlerinin porteli notasyona yapılan çevirilerinde vezinlerin, özellikle usûlün hızı ile ilgili olduğudur. Eser vezn-i kebirde yazılmış ise porteli notasyona rakam değerlerinde değişikliğe gidilmeden, usûlün zaman değerine göre ölçülere ayrılarak çevrilmesi gerektiği tespit edilmiştir. Eser vezn-i sagirde yazılmış ise rakam değerlerinin yarısı, eser vezn-i asgarüs-sagir'de yazılmış ise rakam değerlerinin yarısının yarısı (dörtte biri) kadar değere düşürülerek porteli notasyona çevrilmesi gerektiği görülmüştür. Başka bir ifade ile bir eserin veznine göre icrasında; vezn-i kebirde hızlı, vezn-i sagirde orta ve vezn-i asgarü's-sagir'de ise ağır icra edilmesi gerekir. Kısaca yazılı kaynaklardaki kilit unsur veznin, özellikle eserin hızı ile ilgili olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Vezin, usûl, *Kitabu İlmi'l-Musiki*, *Kevserî Mecmuası*, Türk musikisi.

The Key Factor in the Transformation of Instrumental Works to Staff Notation in *Kitabu İlmi'l-Musiki and Kevserî Mecmuası*: Meter

ABSTRACT

Metre in music; the measure in which a musical work is measured is defined as usûl (rhythm). In the books entitled *Kitabu İlmi'l-Musiki alâ vechi'l-Hurûfât* and *Kevserî Mecmuası* are one of the written sources of the eighteenth century Ottoman / Turkish Music, it is seen that the subject of metre is comprehensively discussed, and it even plays an important role in the notation of instrumental works recorded in letter music notation. Metre according to the numbers used in the aforementioned works; there are three types: big metre (vezni kebir), small metre (vezni sagir) and smallest metre (vezni asgarü's-sagir). It is understood that the instrumental works were recorded according to these metre types with letter music notation. In the facsimile, translation and simplified text works of *Kitabu İlmi'l-Musiki alâ vechi'l-Hurûfât* and *Kevserî Mecmuası*, the subject of metre has been discussed. In addition, it is noteworthy that the instrumental works in the musical notation parts of the written sources are transformed to European-based staff notation and there are differences in these transformations due to the different interpretation of the subject of metre. In the study, firstly the subject of metre was handled and definitions and explanations given in manuscripts were examined. Secondly, it has been tried to reveal how the subject of metre is understood, interpreted and evaluated by considering the findings of the researchers who have worked on the subject. Finally, based on all the studies carried out, it is explained with examples how to transformed the instrumental works to staff notation included in *Kitabu İlmi'l-Musiki* and *Kevserî Mecmuası*, taking into account the metre. As a result of the study, it was seen that the first issue that attracted attention was usûl. In the transformations of the aforementioned works to staff notation by the researchers, it was observed that there was a difference in the usûl durations from work to work, which contradicts with the information given in the usûl circles of the works. It is understood that the reason for the emergence of the differences is the different interpretation of the table titled "Mikdar-ı Rukum-ı Vezn-i Usulat-ı Musiki alâ Vech-i Tecdid" given in *Kitabu İlmi'l-Musiki*. However, the numerical values given for three metres in the table do not show the usûl durations, but the total pitch values according to the usûl durations. The second issue that draws attention at the end of the study is the note equivalences of the pitches. It has been observed that some researchers used different pitches in the transformation of their instrumental works to staff notation. The third

issue is that in the transformations of the instrumental works recorded in nineteen different usûl in *Kitabu İlmi'l-Musiki* and *Kevserî Mecmuası*, usûl are especially related to tempo. If the work was written in big metre, it was determined that the staff notation should be divided into measures according to the duration value of the usûl, without changing the numerical values. If the work is written in small metre, half of the numerical values, if the work is written in smallest metre, half of the number values should be reduced to half (one-fourth) when transformed to staff notation. In other words, in the performing of a work according to the metre; it should be performed fast in big metre, medium tempo in small metre and at a slow tempo in smallest metre. Briefly, it has been understood that the key factor in written sources is the metre, especially related to the tempo of the work.

Keywords: Metre, usûl, *Kitabu İlmi'l-Musiki*, *Kevserî Mecmuası*, Turkish music.

Giriş

K*itabu İlmi'l-Musiki alâ vechi'l-Hurûfât* [*Kitabu İlmi'l-Musiki*] ve *Kevserî Mecmuası* [*Kitab-ı Musikar*] on sekizinci yüzyıl Osmanlı/Türk musikisinin nazari ve ameli bilgilerini ihtiva eden en önemli iki yazılı kaynağıdır. Telif tarihleri ve müellifleri hakkında kesin bilgilere sahip olamadığımız bu eşsiz iki eserin, hangisinin istinsah ya da hangisinin müellif nüshası olduğu da tam olarak bilinmemektedir. Yazılı kaynakların ihtiva ettiği bilgiler her yüzyılda önemsenmiş, benimsenmiş olmalı ki her yüzyılda farklı eserlere kaynaklık etmiştir. Fakat mezkûr eserlerin müellifleri ve yararlanılan kaynaklar merak edilmemiş, hatta eserlerin adının dahi zikredilmesi düşünülmemiştir.

Son yıllarda *Kitabu İlmi'l-Musiki* ve *Kevserî Mecmuası* üzerine önemli çalışmalar yapıldığı söylenebilir (Tura 1976-2001; Wright 2000; Ekinci 2016; Yalçın 2020). Bu eserler tıpkıbasım, çeviri ve sadeleştirilmiş metin çalışmaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Çeviri çalışmalarında, genellikle detaylı çalışma yapılmadığı, bir nevi diğer araştırmacılara derinlemesine araştırma ve karşılaştırma yapmaları için fırsat imkânı sunulduğu görülür. Çeviri ve sadeleştirilmiş metin çalışmalarının yanı sıra eserlerin her bir bölümünün derinlemesine incelemesinin yapılması da önem arz etmektedir. Başka bir ifade ile telif eserler üzerine derinlemesine yapılan araştırmalar ikinci derecede önemli adımı oluşturmaktadır. *Kitabu İlmi'l-Musiki* ve *Kevserî Mecmuası*'ndaki önemli konulardan birisi olan vezin konusu derinlemesine incelenmesi gereken, fakat mezkûr kitaplar üzerine yapılan çalışmalarda çevirinin ötesine geçilmemiş konulardan birisidir. Oysaki mezkûr eserlerin nota mecmuası bölümlerinde bulunan saz eserlerinin Porteli notasyona çevirisi, söz konusu vezin bilgilerinin doğru anlaşılmasını gerektirmektedir. Aksi takdirde porteli notasyona çevirisinde ya da eserlerin icrasında yanlışlara sebep olacağı söylenebilir.

1. Musikide Vezin

Musiki ve şiirin, dolayısıyla musiki ilmi ile şiir ilminin benzer hatta sıkı bir ilişki içinde olduğu bilinmektedir. *Kevserî Mecmuası*'nın henüz ilk sayfalarında müellifi Nâyî Mustafa Kevserî Efendi “İlmi musikide cümlesinden lazım olan ilm-i usûldür. Musiki ehillerinin sözüne göre, usûlsüz nağme mücerred musiki nağmesi değildir” demekte ve “tıpkı vezni olmayan beyitlerin ilm-i şiirden olmadığı gibi” cümlesiyle musiki ile şiir arasındaki sıkı ilişki ve benzerliğe dikkat çekmektedir. Bu sıkı ilişkiden yararlanarak da vezin konusunu örneklendirmektedir. Çünkü *Kevserî*'ye göre, usûl

musikinin, vezin de şiirin “terazisi ve endazesidir” (Kevserî vr. 6b). Musiki ile şiirin ortak bileşenlerinden birisi usûl, başka bir ifade ile vezindir.

Şiirin ve musikinin önemli bir unsuru olarak bilinen vezin; kısaca “ölçü”, “tartı” anlamına gelmektedir. Şiirde vezin, hecelerin ya da uzun ve kısa hecelerin belirli miktarlarda tekrarına dayanan, müziksel ve fonetik âhengi sağlayan kalıplar dizisidir. Musikide vezin ise bir musiki parçasının ölçüldüğü ölçü, usûl (Öztuna 1976: 371) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlardan vezin ile usûl arasında ve hatta ika, düzüm ya da ritm arasında sıkı bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Nâyî Mustafa Kevserî tarafından telif edilen *Kevserî Mecmuası* [*Kitab-ı Musikar*] ve müellifi tam olarak bilinmeyen fakat Kantemiroğlu’na ait olduğu düşünülen *Kitabu İlmi’l-Musiki*’de vezin konusunda geniş açıklamalara yer verilmiştir. “Aynı zamanda her iki yazılı kaynağın nota külliyatı bölümünde ve hatta İran Milli Kütüphanesi’nde bulunan “Kitab-ı Huruf-u Musiki-i Osmanî” adlı yazma eserin nota külliyatı bölümünde, eserlerin künye bilgileri arasında vezni de belirtilmiştir. Fakat mezkûr yazılı kaynaklarda veznin başka bir amaç için kullanıldığı ve saz eserlerinin harf notası² ile kaydedilmesinde kilit unsur olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın amacı da, mezkûr kitaplarda yer verilen hatta nota külliyatı bölümünün kilit unsuru olan “vezin” konusunun incelenmesi ve nota külliyatı bölümünde yer verilen eserlerin porteli notasyona nasıl çevrilmesi gerektiğinin tespit edilmesi olarak belirlenmiştir. Bu amaçla çalışmada öncelikle vezin konusu ele alınmıştır. İkinci olarak da konu üzerinde çalışma yapan araştırmacıların çalışmalarında yapmış oldukları tespitler ele alınarak nasıl anlaşıldığı, yorumlandığı, değerlendirildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Son olarak da yapılan tüm çalışmalardan hareketle *Kitabu İlmi’l-Musiki* ve *Kevserî Mecmuası*’nda yer verilen saz eserlerinin usûl ve vezinleri dikkate alınarak porteli notasyona nasıl çevrilmesi gerektiği konusu ele alınmıştır.

2. *Kitabu İlmi’l-Musiki* ve *Kevserî Mecmuası*’nda Sabit vezin

Kitabu İlmi’l-Musiki ve *Kevserî Mecmuası*’nda sabit veznin anlaşılması için bazı benzetmelerden yararlanıldığı görülür. Örneğin, dünyanın ve güneşin hareketi saatler ya da dakikalar ile ölçülebiliyorsa musikide de hareketin, mızrap adedi ile ölçülebileceği belirtilmiştir. *Kevserî Mecmuası*’nda sabit

¹ Yazma eserin, varak 2a’da yazılmış bir tarihten hareketle 1225/1810 tarihinden önce istinsah edilmiş olabileceği tahmin edilmektedir.

² Farklı ülkelerde çeşitli kullanımları olsa da Osmanlı/Türk musikisinde özellikle on sekizinci yüzyılda kullanılan Arapça harf ve rakamlardan oluşan bir notasyondur.

veznin mızrap vuruşları şu şekilde açıklanmaktadır: "...öyle ki her mızrab bir ola ve her perdenin üzerinde bir mızrab mevcut buluna ve ol kadar tez hareketli ola ki iki mızrabın arasında bir mızrab dahi urulmak mümkün olmaya..." (Yalçın 2020: 86). Verilen açıklamadan anlaşılacağı üzere sabit vezin, mızrap vuruşları ile örneklendiğinde düzenli vuruşlarla yapılan ve en yüksek hızda icra edilmesi ile meydana gelen vezindir³.

2.1. Değişken Vezin

Kitabu İlmi'l-Musiki ve Kevseri Mecmuası'nda verilen bilgilere göre, bir perdenin (sesin) icrasında bir mızrap vurduktan sonra bir süre bekleniyorsa bu vezin arizidir (değişkendir) denilir. Süresi ise "...vezn-i sabit kuvveti ile bir perdenin üzerinde bir mızrab urub iki, üç, dört, beş, altı, yedi ve sekiz tez [mızrab] kadar meks ider ve nağmenin iktizasına göre vakt-i hareketini ider..." (Yalçın 2020: 86) şeklinde açıklanmaktadır. Başka bir ifade ile değişken vezin uzun süreli perdelerinden bir ya da bir kaçıdır.

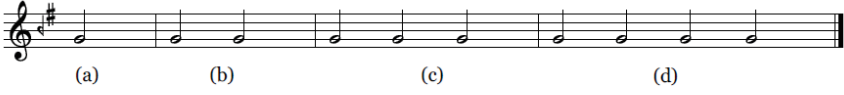
2.2. Sabit Veznin Türleri

Kitabu İlmi'l-Musiki ve Kevseri Mecmuası'nda verilen bilgilere göre, sabit vezin üç türdür: vezn-i kebir (büyük vezin), vezn-i sagir (küçük vezin) ve vezn-i asgarü's-sagir (en küçük vezin).

2.2.1. Vezn-i kebir (Büyük vezin)

Kitabu İlmi'l-Musiki ve Kevseri Mecmuası'nda öncelikle verilen bilgi, vezn-i kebir'in hareketinin "ağır" olduğudur. Vezn-i kebirde iki mızrap süresince bir mızrap vurulur (a). Aynı şekilde dört mızrap yerine iki (b), altı mızrap yerine üç (c), sekiz mızrap yerine dört mızrap vurulur (d) (Resim 1).

³ Sabit vezin teriminin, Abdülbaki Nasır Dede'denin *Tedkik ü Tahkik* adlı eserinde "seslerin uzatılması, kısaltılması ve aralarındaki açıklık oranının tayin edilmesinde kullanılan zaman ölçüsü" olarak tanımladığı birim zaman "Hafif-i Evvel" ile aynı manada kullanıldığı anlaşılmaktadır (Başer 2013: 225).

Resim 1. Vezin-i Kebir⁴

Resim 1’de görülüşü gibi vezn-i kebirde tek vuruş yani bir mızrap yoktur. Toplam vuruşlar değışiklik gösterse de vuruş değeri sabittir. *Kevseri Mecmuası ve Kitabı İlmi’l-Musiki*’de bütün eserlerin tek düze, iki mızrap ya da dört mızrap şeklinde olmayacağı, bestekâra göre, kimi sürelerin uzun kimi sürelerin kısa olabileceğı, bu şekli ile düşünüşüldüğünde eserin tam manası ile icra edilmesinin mümkün olmayacağı da belirtilmektedir. Örneğın:

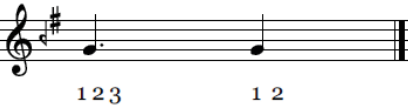
1. İki perdede bir mızrap vurmak icap edebilir, aksi takdirde usûle uymaz. Bu durum nağme hareketinin vezinden daha hızlı olması olarak ifade edilir.
2. Bazı eserlerde ise nağmeyi oluşturan seslerin en hızlı şekilde icra edilmesi, bir perdede üç mızrap vurulması gerekebilir. Anlaşılabacağı üzere vezn-i kebirde tek mızrap olmadığı için bu vuruşları yapmak mümkün değildir. Örneğın devrirevan usûlünde (on dört zamanlı) yazılmış bir peşrevi bu vezinle (vezn-i kebir) notaya almak mümkün değildir (Resim 2).

Resim 2. Devrirevan usûlü

Resim 2’de görüşüldüğü gibi üçleme ya da noktalı dörtlük notalar bir perdede üç mızrap vurulmasını gerektirirler. İçerisinde üç vuruş/darp barındıran usûllerde (devrirevan, çenber, fahte, hurezm⁵, Türkî darb, müsebbâ gibi) bestelenmiş eserlerin, vezn-i kebirde yazılamayacağı anlaşılmaktadır.

3. Vezn-i sagir’in şartı gereğı bir perdenin süresi üç vuruş, sonraki perdede iki vuruş yapıp karar perdesine gelindiğinde toplam beş vuruş yapılmış olur ki vezni kebirde tek vuruş vardır ve usûl bozulur (Resim 3).

Resim 3. Vezn-i Kebir’de Yazılamayacak Beş Vuruşluk Perdeler

Yukarıda sayduğımız tüm maddelerden anlaşılacağı üzere bestelerin vezn-i

⁴ Araştırmada kaynak gösterilmeyen resimler yazar tarafından hazırlanmıştır

⁵ Bazı kaynaklarda horezm (Ekinci 2016: 90), hârizm (Tura 2001: 171) şeklinde yeni harflere çevrilmiştir.

kebirde gerektiği gibi yazılması her zaman mümkün olmamakta, başka vezin türlerine ihtiyaç duyulmaktadır.

2.2.2. Vezn-i Sagir (Küçük vezin)

Kitabu İlmi'l-Musiki ve Kevseri Mecmuası'na göre, vezn-i sagir, vezn-i kebirin yarısıdır. Her perde için bir mızrap vuruşuna eşittir. Bu vezinde iki perdeye bir mızrap vurulmaz ve her perde için mutlaka bir mızrap vurulur (Kevseri vr. 180a) (Resim 4).

Resim 4. Vezin-i Sagir

2.2.3. Vezn-i Asgarü's-Sagir (En küçük vezin)

Kitabu İlmi'l-Musiki ve Kevseri Mecmuası'nda vezn-i sagir için vezn-i kebir'in yarısıdır denilmiştir. Aynı şekilde vezn-i asgarü's-sagir'in de vezn-i sagir'in yarısı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca nadir de olsa bazı ezgilerin nağme hareketleri çok hızlıdır ve bu ezgilerin perdelerinin mızrap vuruşları vezn-i sagir'in de yarısı olması gerekmektedir (Kevseri vr. 180b) Kısaca vezn-i kebir'in yarısı vezn-i sagir, vezn-i sagir'in yarısı da vezn-i asgarü's-sagir'dir denilebilir.

2.3. Musiki Vezinlerinin Rakamları

Kitabu İlmi'l-Musiki ve Kevseri Mecmuası'nda vezin konusunda teorik bilgilerin tamamlanmasından sonra perde sürelerinin rakamlar ile nasıl gösterilmesi gerektiğinin ortaya konulduğu uygulama bölümüne geçilmektedir. Perde sürelerinin ölçülebileceği örnekler ile açıklanmaktadır. Dünyanın ve güneşin hareketi saatler ya da dakikalar ile ölçülebiliyor ve yazılabiliyor olduğu gibi aynı şekilde musikide de her perdenin süresini ölçülebilmek ve ilgili perde harfinin altına rakamlar ile yazabilmenin mümkün olduğu belirtilmektedir. Bu rakamlar sayesinde ilgili perdenin süresinin ne kadar uzayacağı ya da susacağı belirlenmiş olur. Anlaşılacağı üzere perdelerin altına yazılacak rakamlar sadece ne süre ile uzatılacağını değil aynı zamanda sus/es süresini de vermektedir. *Kitabu İlmi'l-Musiki ve Kevseri Mecmuası*'nda bu konuda verilen ilk bilgiye göre, vezn-i kebirde perdelerin altına yazılacak rakamlar birden dörde kadar olur, fazla olamaz.

Vezn-i sagirde perdelerin altına yazılacak rakamlar birden sekize, vezn-i asgarü's-sagir'de ise rakamlar birden on altıya kadar olur, fazla olamaz (Kevserî vr. 180b).

Vezinler için kullanılacak rakamlar aynı zamanda yazılan eserlerde kullanılabilen rakamları göstermekte ve yazılmış bir eserin porteli notasyona nasıl çevrilmesi gerektiği hakkında da ipuçları vermektedir.

2.3.1. Sabit Veznin Rakamı

Kitabu İlmi'l-Musiki ve Kevserî Mecmuası'na göre, sabit veznin rakamı birdir (1). Bu yüzden sabit veznin denilir. Perde harfinin altında bir rakamı yazılı ise bir mızrap vuruşu yapılır demektir ve nağme ne kadar hızlı olursa olsun mutlaka mızrap yetişmeli, geri kalmamalıdır (Kevserî vr. 180b) (Resim 5).

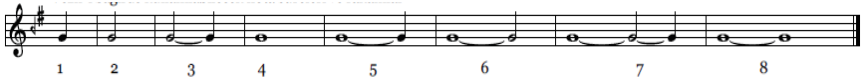

1

Resim 5. Sabit Veznin Rakamı

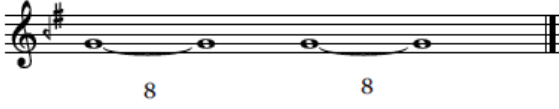
2.3.2. Değişken Veznin Rakamı

Kitabu İlmi'l-Musiki ve Kevserî Mecmuası'nda verilen bilgilere göre, (daha önce de belirtildiği gibi) değişken veznin sabit veznin oluşmaktadır. Yani iki sabit veznin rakamlarından bir değişken rakam (2) hâsıl olur. Buna göre de diğerlerini belirlemek mümkündür. Perde harfinin altında üç, dört, beş ya da altı yazılı ise rakamın değeri kadar vurulmaz, bir vuruş vurulduktan sonra rakamın geriye kalan değeri sanki sabit veznin yazılı rakam kadar vurulmuş gibi beklenir. Değişken veznin denilmesinin sebebi de budur (Resim 6).

Resim 6. Değişken Veznin Rakamları

Kitabu İlmi'l-Musiki ve Kevserî Mecmuası'na göre, bir harfin altında en fazla sekiz rakamı olabilir. Her ne kadar en küçük veznin (Vezn-i asgarü's-sagir) on altıya kadar çıkabilirse de o dahi sekiz kabul edilir ve on altı yazılması gereken perde ikiye bölünerek sekiz artı sekiz olacak şekilde yan yana yazılır (Kevserî vr. 180b-181a) (Resim 7).

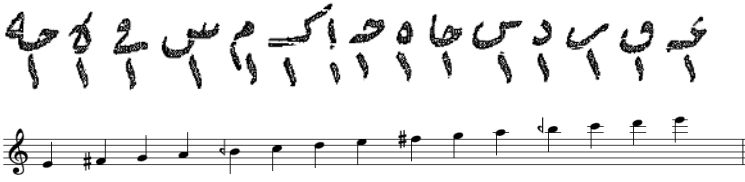

Resim 7. Vezn-i Asgarü's-Sagir'de Rakam

2.4. Musiki İlmінде Harf ve Rakamların Uygulaması

2.4.1. Sabit Büyük Vezinde Musiki Harf ve Rakamların Uygulaması

Yazılı kaynaklara göre, Resim 8'deki gibi bir ezgi ile karşılaşılabılır. Bu durumda aşiran perdesinden başlayarak tiz hüseyni perdesine değin sıralı bir şekilde her bir perde için bir mızrap vurulur ve her bir perde aynı sürede, asla bir perdenin süresi diğerinden fazla olmayacak şekilde icra edilir (Kevserî vr. 181a).

Resim 8. Sabit Büyük Vezinde Musiki Harf ve Rakamlarının Uygulaması (Kevserî vr. 181a)

2.4.2. Değişken Vezinde İki Rakamının Uygulaması

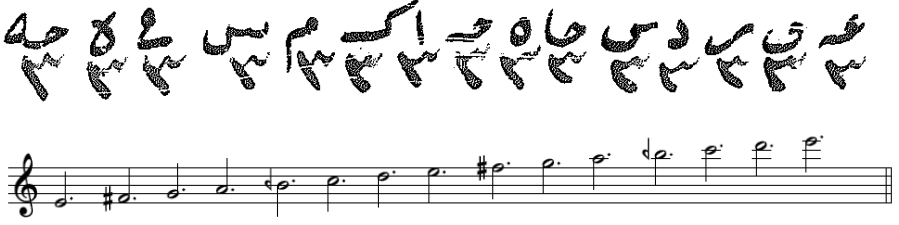
Resim 9'da görüldüğü gibi harflerin altında yazılan rakamın değeri gereği eğer sabit vezinde icra edilirse her bir perde için iki mızrap vurulurdu. Fakat değişken vezinde ise her bir perde bir vuruş vurularak iki mızrap vuruşu süresince beklenir (Kevserî vr. 181a).

Resim 9. Değişken Vezinde İki Rakamının Uygulaması (Kevserî vr. 181a)

2.4.3. Değişken Vezinde Üç Rakamının Uygulaması

Resim 11’de görüldüğü gibi harflerin altında yazılan rakamın değeri gereği değişken vezinde her bir perde bir vuruş vurularak üç mızrap vuruşu süresince beklenir. Değişken vezinde dört rakamının uygulaması da aynı şekilde yapılır (Kevserî vr. 181a).

Resim 10. Değişken Vezinde üç Rakamının Uygulaması (Kevserî vr. 181a)

2.4.4. En Büyük Vezinde (Vezn-i Ekber) Nağme Terkibi Uygulaması

Resim 11’de aşiran ve ırak perdelerinin altında bir rakamı olduğu görülmektedir. Bu durumda sabit vezin gereği birer mızrap vurmak icap eder. Rast perdesinin de altında iki rakamı vardır ki rast perdesi ya sabit vezne göre iki mızrap vurulur ya da değişken vezin ile icra edilirse, bir mızrap vurulur ve üç sabit vezin mızrap vuruşu kadar beklenir. Bu açıklamaya göre de diğerleri icra edilebilir (Kevserî vr. 181a).

Resim 11. En Büyük Vezinde Uygulama Örneği (Kevserî vr. 181a)

2.4.5. Zaruri Nedenlerle Büyük Vezinde küçük veznin uygulaması

Kitabu İlmi'l-Musiki ve Kevserî Mecmuası'na göre, icra edilen nağme çok hızlı, bir mızrap dahi vurmak güç ve usûle de uymaması gibi bir zaruri durum söz konusu ise bir rakamı iki perde arasına konulabilir. Başka bir ifade ile başlangıcında vezn-i kebir ile başlayan daha sonra vezn-i sagir'e dönen durumlarda iki harfe bir mızrap taksim edilmesi zaruridir (Kevserî vr. 181a) (Resim 12).

عزیم ساد سجاد آک م پس ۸ ۲ ح ۱ ع

Resim 12. Büyük Vezinde küçük veznin uygulaması (Kevserî vr. 181a)

2.4.6. En Büyük Vezinde Bir Peşrev Uygulaması

Yazılı kaynaklarda “Der Makam-ı Rast Usûleş Düyek” künyeli peşrevden bir kesit verilmiş ve bu eserin sade mızrap ile icrası mümkün gibi görünse de tam olarak icra edilemeyeceği belirtilmiştir. Çünkü eserde değişken vezne göre rakamların ne şekilde hareket edeceği belli değildir. Bunun sebebi ise şöyle izah edilmektedir:

“Örnek eserde görülen iki, üç ya da dört rakamlı perdeler sabit vezne göre rakam değerleri kadar vurulması gerekir. Zira değişken vezne göre ya da sabit veznin rakam şartları ile sabit mızrap vuruşlarının birlikte yapılıp yapılmayacağı belli değildir. O halde büyük vezinde (Vezn-i Kebir) musikinin bütün inceliklerini ve güzelliğini tam manasıyla icra edebilmek imkânsızdır diyebiliriz” (Yalçın 2020: 92) (Resim 13).

ر ۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰ ۱۰۱ ۱۰۲ ۱۰۳ ۱۰۴ ۱۰۵ ۱۰۶ ۱۰۷ ۱۰۸ ۱۰۹ ۱۱۰ ۱۱۱ ۱۱۲ ۱۱۳ ۱۱۴ ۱۱۵ ۱۱۶ ۱۱۷ ۱۱۸ ۱۱۹ ۱۲۰ ۱۲۱ ۱۲۲ ۱۲۳ ۱۲۴ ۱۲۵ ۱۲۶ ۱۲۷ ۱۲۸ ۱۲۹ ۱۳۰ ۱۳۱ ۱۳۲ ۱۳۳ ۱۳۴ ۱۳۵ ۱۳۶ ۱۳۷ ۱۳۸ ۱۳۹ ۱۴۰ ۱۴۱ ۱۴۲ ۱۴۳ ۱۴۴ ۱۴۵ ۱۴۶ ۱۴۷ ۱۴۸ ۱۴۹ ۱۵۰ ۱۵۱ ۱۵۲ ۱۵۳ ۱۵۴ ۱۵۵ ۱۵۶ ۱۵۷ ۱۵۸ ۱۵۹ ۱۶۰ ۱۶۱ ۱۶۲ ۱۶۳ ۱۶۴ ۱۶۵ ۱۶۶ ۱۶۷ ۱۶۸ ۱۶۹ ۱۷۰ ۱۷۱ ۱۷۲ ۱۷۳ ۱۷۴ ۱۷۵ ۱۷۶ ۱۷۷ ۱۷۸ ۱۷۹ ۱۸۰ ۱۸۱ ۱۸۲ ۱۸۳ ۱۸۴ ۱۸۵ ۱۸۶ ۱۸۷ ۱۸۸ ۱۸۹ ۱۹۰ ۱۹۱ ۱۹۲ ۱۹۳ ۱۹۴ ۱۹۵ ۱۹۶ ۱۹۷ ۱۹۸ ۱۹۹ ۲۰۰

Düyek

Resim 13. En büyük Vezinde Peşrev “Der makam-ı Rast Usûleş Düyek” (Kevserî vr. 181b)

2.4.7. Sabit Küçük Vezinde Musiki Harf ve Rakamların Uygulaması

Kitabu İlmi'l-Musiki ve Kevseri Mecmuası'nda sabit küçük vezinde harf ve rakam uygulaması örneği olarak, daha önce vezn-i kebirde örnek olarak verilen ezgi tekrar kullanılmıştır (Resim 12). Büyük vezinde aşiran perdesinden tiz hüseyini perdesine değin tüm perdelerin birer mızrap ve hızlı olması gerektiği belirtilmişti. Küçük vezinde ise büyük veznin iki katı olacak şekilde mızrap vurulur. Başka bir ifade ile büyük vezinde harfin altında yazılı olan bir (1) rakamı küçük vezinde iki (2) rakamı olur.

İki rakamı yerine dört, üç rakamı yerine altı rakamı şeklinde devam eder (Kevserî vr. 181b). (Resim 14).

Resim 14. Sabit Küçük Vezinde Musiki Harf ve Rakamların Uygulaması (Kevserî vr. 181b)

Kitabu İlmi'l-Musiki ve Kevserî Mecmuası'nda küçük vezinde dikkat edilmesi gereken noktalar ele alınmıştır. Özellikle en küçük veznin (Vezni asgarü's-sagir) şartı gereği sabit veznin rakamına göre (yani bir (1) yazılan) perdeler mecburi olarak bir vuruş yapılması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Ayrıca, eğer bir perdenin iki vuruş (iki (2) sabit vezin mızrabı) icra edilmesi gerekirse o zaman perdenin altına iki rakamı yazmayıp, perde iki kere yan yana yazılarak iki sabit mızrap icra edilmesinin sağlanmış olacağı, iki rakamı konulması gerekiyorsa bu ancak sabit büyük veznin ya da değişken en küçük veznin şartı gereği olabileceği vurgulanmıştır (Kevserî vr. 181b).

2.4.8. Değişken ve Sabit Küçük Vezinde Rakam Uygulaması

Vezni sagirde iki (2) rakamının kullanıldığı yerde iki mızrap vurulmayıp bir mızrap vurulur ve iki mızrabın süresince beklenmesi gerekir (Resim 15).

Resim 15. Vezni Sagirde Rakam Uygulaması (Kevserî vr. 181b)

Resim 15'de aşiran perdesinden muhayyer perdesine değin her bir perdenin altında iki rakamı görülmektedir. Bu perdelerin her birinde bir mızrap vurulup iki mızrap vuruşu süresince beklenir. Aynı perdelerin altında üç, dört ya da daha fazla değerde rakam olsa dahi bir mızrap vurulur ve rakam değeri kadar beklenir (Kevserî vr. 181b-182a).

2.4.9. En Küçük Vezinde (Vezn-i Asgarü's-Sagir) Bir Peşrev Uygulaması: Der makam-ı Rast Usûleş Düyek

Resim 16. Der makam-ı Rast Usûleş Düyek⁶, Vezn-i Asgarü's-Sagir (Kevserî vr. 182a)

Resim 16'da verilen ezgi incelendiğinde daha önce örnek olarak verilen, en büyük vezinde yazılmış rast makamındaki eser ile aynı olduğu anlaşılacaktır (Resim 13). Fakat daha önce verilen örnekte, eserin başlangıcında rast perdesi ve altında üç rakamı bulunmaktaydı. Sabit büyük vezin gereği de bu perdenin icrasında üç sade mızrap vurulması gerekiyordu. Bu şekliyle eserin bestekârının istediği şekli ile icra edilemeyeceği de belirtilmişti. Musannifin (yazarın) şartı gereği toplu mızrap vurulmalıdır ve toplu mızrap ise altı sabit mızraptan oluşmaktadır. Bu nedenle eser değişken mızraplar ile terkip edilmelidir. En küçük veznin hükmü gereği ilk rast perdesi üç harfe bölünmüştür. İlk rast perdesinin altında üç rakamı değişken vezin gereği bir mızrap vurulur ve sabit vezin süresi olan üç mızrap süresince beklenir. İkinci harfteki bir rakamı ki sabit veznin işaretidir, bir mızrap vuruşu yapılır ve hemen üçüncü harfe geçilir (bu aynı zamanda üçüncü mızrap demektir), üçüncü harfin de altında iki rakamı yazılıdır ve değişken vezin gereği bir mızrap vurulur ve iki mızrap süresince beklenir. Üç rast perdesinden sonra sıradaki neva perdesine geçilir. Değişken veznin şartı gereği bir mızrap vurulur ve iki mızrap süresince beklenir. Neva perdesinin hemen ardından yine üç rast perdesi gelir ki harf ve rakam adedi aynıdır, aynı şekilde icra edilir. Aynı şekilde harf ve rakam değerlerine dikkat edilerek peşrevin sonuna kadar uygun vezin ve usûle icra tamamlanır (Kevserî vr. 182a-182b).

⁶ Düyek usûlünün neden sekiz zamanlı değil de dört zamanlı olarak yazıldığı konusu daha sonra ele alınacaktır.

2.4.10. Sabit En küçük Vezinde Musiki Rakam ve Harflerinin Uygulaması

Kitabu İlmi'l-Musiki ve Kevserî Mecmuası'nda belirtildiği gibi en küçük vezin (Vezni-ı asgarü's-sagir), vezni-ı sagir'in yarısıdır. Velâkin her eser vezni-ı sagire göre yazılmalıdır. Bu nedenlerden dolayı usûl vezni bazı eselerde çok ağır icra edilir. Öyle ağır olur ki hareketli usûl ile yazılan bir eserin usûlü ikinci icraya ulaştığında bunun usûlü ancak bir defa tamamlanmış olur. Başka bir ifadeyle hareketli (hızlı) olan bir terkip ya da peşrevler ya en büyük vezinde ya da küçük vezinde yazılırlar. Aynı şekilde ağır (yavaş) olan terkip ya da peşrevler en küçük vezinde yazılırlar. Kısaca usûl hareketi ne kadar ağır ise veznin hareketi o kadar hızlı olur (Kevserî vr. 182b). Örnek olarak verilen ezginin (Sultan-ı Irak makamındaki eserin serhâne bölümü) üç vezinde porteli notasyona çevirisi Resim 17'de verilmiştir.

	
a)	<p style="text-align: center;">Serhane</p>
b)	<p style="text-align: center;">Serhane</p>
c)	<p style="text-align: center;">Serhane</p>

Resim 17. Sabit En Küçük Vezinde Sultan-ı Irak, Devrikebir Örneği (Kevserî vr. 182b)

Yazılı kaynaklarda (Resim 17) verilen örnek için yapılan açıklamaya göre, iki rakamı görülen harfin altında vezni-ı sagir gereği (1) bir rakamı konulmuştur. Dört rakamı olan harfe vezni-ı sagir gereği (2) iki rakamı konulmuştur. Aynı şekilde (8) sekiz rakamı yerine (4) dört yazılmıştır. Kısaca vezni-ı kebir'in yanında vezni-ı sagir ne şekilde ise vezni-ı sagirin yanında da vezni-ı asgarüs-

sagir o şekildedir. Buradan da anlaşılacağı üzere en küçük vezinde harf notası ile kaydedilen eserlerde perde süreleri daha uzun iken kısaltma yoluna gidilmiştir. Kısaca ikilik notalar dörtlük notaya, birlik notalar ikilik notaya dönüştürülmüştür.

3. Kevserî Mecmuası ve Kitabu İlmi'l-Musiki'deki Saz Eserlerinin Vezne Göre Porteli Notasyona Çevirisi

Kitabu İlmi'l-Musiki ve Kevserî Mecmuası'nda vezin konusuna dair verilen bilgilerin, ilk olarak bir saz eserinin (peşrev ya da semaî) nasıl notaya alınması ile ilgili bilgiler olduğu görülmüştür. Yazılı kaynakların nota külliyatı bölümlerinde eserleri makam ve usûl bilgilerinin yanı sıra vezin bilgileri de verilmiştir (Resim 18).

	Der Makam-ı Çargâh Devr-i Kebir Derviş Mustafa Vezn-i Kebir (vr. 74a)
	Evsat Torlak Neyzen Vezn-i Sagir (vr. 92b)
	Fahte-i Mir Vezn-i Asgarü's-Sagir (vr. 75b)

Resim 18. Üç Vezinde Yazılmış Saz Eserlerinin Künye Bilgileri (Kevserî vr. 74a; 92b; 75b)

Resim 18'de verilen eser künye bilgilerinden anlaşılacağı üzere saz eserleri; verilen makamda, verilen usûlde ve verilen vezinde icra edilecek ya da porteli notasyona çevrilecektir. Bu eserlerde perde harflerinin altındaki rakamların yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda olması beklenmektedir. Bu amaçla yapılan incelemeye göre, vezn-i kebir'de yazılmış eserlerde harflerin altına yazılan rakamların dört, vezn-i sagir'de ve vezn-i asgarü's-sagir'de sekiz rakamını geçmemektedir (iki adet yan yana yazılmış, aynı isimdeki perdeler sekizer süre değerinde ise o eserin vezn-i asgarü's-sagir'de yazıldığı rahatlıkla söylenebilir). Elde edilen bilgiler ışığında saz eserlerinin porteli notasyona çevrisinde dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır:

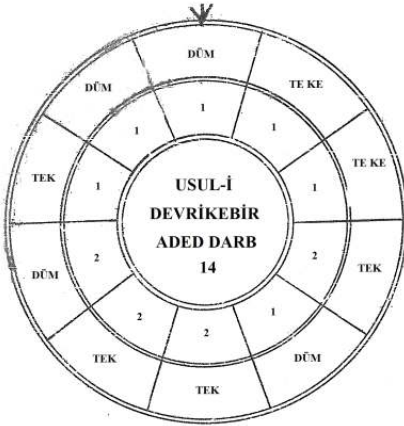
1. Eserlerin usûlleri, *Kitabu İlmi'l-Musiki ve Kevserî Mecmuası*'nın edvar bölümü usûl dairelerinde belirtilen zaman ve darplara uygun olmalıdır,
2. Eserlerin makamları yazılı kaynaklarda belirtilen makam tanımlarına uygun olmalıdır,
3. Eserlerin vezin hızı ile usûl vuruşları eş zamanlı olmalıdır,
4. Eserlerin usûl hızının ne olduğu ya da olabileceği tespit edilmelidir,

5. Eserlerin hangi mertebede olduğu tespit edilmelidir.

Çalışmanın bu bölümünde eserlerin porteli notasyona çevrilirken dikkat edilmesi gereken hususlara dikkat edilerek üç vezinde ve çeşitli usûllerde yazılmış eserler porteli notasyona çevrilecektir. Çevirilerde karşılaşılan sorunlar, çeşitli durumlar ve tespitler ele alınarak bu konuda daha önce yapılmış çalışmalar ile karşılaştırılarak mezkûr yazılı kaynaklardaki saz eserlerinin porteli notasyona nasıl çevrilmesi gerektiği konusu dört usûl üzerinden örneklendirilecektir.

Örnek 1. Devrikebir Usûlündeki Eserlerin Porteli Notasyona Çevrilmesi

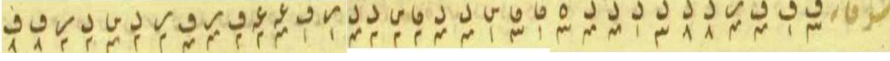
Kitabu İlmi'l-Musiki ve Kevserî Mecmuası'nda devrikebir usûlünün on dört zamanlı ve on darplı olduğu tespit edilmiştir. Devrikebir usûlündeki eserlerin Resim 19'da verildiği zamana uygun olarak porteli notasyona çevrilmesi gerekir.

DÜM DÜM TEK DÜM TEK TEK DÜM TEK TEKE TEKE
1 1 1 2 2 2 1 2 1 1

Resim 19. Kevserî Mecmuası'nda Devrikebir Usûlü (Yalçın 2016:117; 2020: 36)

Künye bilgilerinde Irak makamında, devrikebir usûlünde ve Muzaffer'e ait olduğu belirtilen eserin "Serhâne" bölümü Resim 20'de verilmiştir.

Resim 20. Irak/Devrikebir/Muzaffer (Serhâne) (Kevserî vr. 56a)

Resim 20'de eserin usûlünün birinci darbına karşılık gelen ilk perdelerinin iki adet Irak perdesi olduğu ve vuruşlarının üç (3) ve 1 (bir), toplam dört vuruş olduğu görülmektedir. Resim 19'da da görüldüğü üzere devrikebir usûlünün birim vuruşu dört vuruş değil bir (1) vuruştur. Eserin usûl vuruşunun dört katı kadar arttırıldığı ve vezn-i asgarüs-sagir'de harf notası olarak yazıldığı anlaşılmaktadır. Başka bir ifade ile eserin perdelerinin altında yazılmış olan rakamlar nota süresine yazıldığı değerlerde çevrildiği takdirde vezin, vezn-i kebir olacaktır.

Serhane

Resim 21. Eserin Vezn-i kebirde Porteli Notasyona Çevirisi

Rakam değerleri yarı değer azaltılacak olursa vezin, vezn-i sagir olacaktır.

Serhane

Resim 22. Eserin Vezn-i sagirde Porteli Notasyona Çevirisi

Dörtte biri oranda azaltılacak olursa ki istenilen vezin budur, vezn-i asgarüs-sagir olacaktır.

Serhane

Resim 23. Eserin Vezn-i asgarüs-sagirde Porteli Notasyona Çevirisi

Irak makamında, devrikebir usûlünde ve bestekârının Muzaffer olduğu belirtilen mezkûr eserin diğer araştırmacılar tarafından porteli notasyona çevirileri Tablo 1'de verilmiştir.

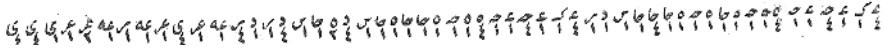
Tablo 1. Irak/Devrikebir/Muzaffer/Vezn-i asgarüs-sagir Adlı Eserin Yayımlanmış Çevirileri

Araştırmacı	Eserin Porteli Notasyona Çevirisi
Yalçın Tura (2001: 564)	
M. Uğur Ekinci (2016: 124)	

Irak makamındaki eserin diğer araştırmacılar tarafından yapılan çevirilerinde usûl tespiti konusunda farklılıklar vardır. Özellikle de makam perdeleri ve donanım açısından farklılıklar olması dikkat çekicidir. Tura (2001: LIV) eserleri, ney ölçülerinden “Bolahenk” ney düzenini dikkate alarak, başka bir deyişle rast peresini sol notası olarak değil tam dörtlü altındaki “re” notası kabul ederek, diğer tüm perdeleri de bu düzene uygun olarak porteli notasyona çevirmeyi tercih etmiştir. Ekinci (2016: 143) ise diğer tüm araştırmacılar gibi rast perdesini sol notası kabul ederek ve diğer tüm perdeleri de bu düzene uygun olarak porteli notasyona çevirmiştir. Her ne şekilde porteli notasyona alınır alınsın icrada değişiklik olmayacağı aşikârdır. Fakat Bolahenk ney düzenine göre porteli notasyona çevirinin ise kafa karıştırıcı olacağı düşünülmektedir. *Kevserî Mecmuası* ve *Kitabu İlmi'l-Musiki*'de devrikebir usûlünde yaklaşık elli dokuz saz eseri kaydedilmiştir. Yazılı kaynaklarda devrikebir usûlünün on dört zamanlı olduğu belirtilmiş olmasına rağmen porteli notasyona çevirilerde farklılık olduğu; on dört, yirmi sekiz ve hatta elli altı zamanlı olarak porteli notasyona çevrildikleri görülmüştür.

Örnek 2. “Berevşan” Usûlündeki Eserlerin Porteli Notasyona Çevrilmesi

Kitabu İlmi'l-Musiki ve *Kevserî Mecmuası*'nda “Berevşan” usûlü on altı (16) zamanlı olup on iki (12) darplıdır. Bu bilgiden hareketle berevşan usûlündeki saz eserlerinin on altı zamanlı olması beklenmektedir. Yazılı kaynaklarda berevşan usûlünde yazılmış toplam on yedi eser mevcuttur. Bu eserlerden ilki olan yegâh makamında, berevşan usûlünde ve küçük vezinde (Vezn-i Sagir) yazıldığı belirtilen eserin serhâne bölümü Resim 24'te verilmiştir.

Resim 24. Der Makam-ı Yegâh/Usûl-i Berevşan/Vezn-i Sagir, Serhâne (Kevserî, vr. 45a)

On altı zamanlı berevşan usûlündeki yegâh peşrevin porteli notasyona çevrilmesinde dikkat edilecek birinci nokta on altı zamanın korunması olmalıdır. İkinci olarak da usûl darplarının uygun olmasıdır. Bu nedenle usûlün mertebesi ön plana çıkmaktadır ki “Düm/2 tek/1 düm/2 tek/1 düm/2 düm/1 tek/1 düm/1 düm/1 tek/2 te ke/1 te ke/1” düzenine uygun olan mertebe “vezn-i kebir”de 16/2’lik mertebedir (Resim 25).

Serhane

Resim 25. Eserin Vezn-i kebirde Porteli Notasyona Çevirisi

Burada “düm” vuruşuna karşılık gelen perde süresinin iki olması beklenirken dört yazılmıştır. Yazılı kaynaklarda “...Vezn-i kebir’in şartı üzre bir usûl devir olunca, vezn-i sagir’in şartı üzre iki usûl devir olunur...” (Kevserî vr. 7a) verilen bu bilgiden hareketle; otuz iki vuruşluk ilk ölçü iki adet berevşan usûlü yapar (acem perdesinden rast perdesine kadar olan birinci cümle). Bu durumda birim vuruş ikilik nota kabul edilerek 16/4’lük mertebede (Resim 25) yazılabilir ki bu mertebenin karşılığı vezn-i sagir’dir. Musannifin de istediği tam olarak budur.

Serhane

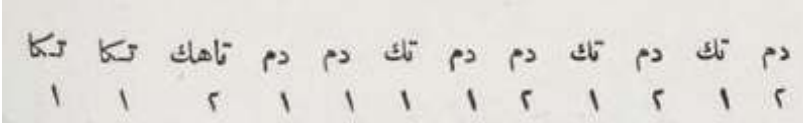
Resim 26. Eserin Vezn-i sagirde Porteli Notasyona Çevirisi

Der Makam-ı Yegâh/Usûl-i Berevşan/Vezn-i Sagir künyeli eserin porteli notasyona çevirisine ilişkin mevzubahis olan tüm yol ya da yöntemlerin diğer araştırmacılar tarafından denendiği tespit edilmiş ve karşılaştırmalı olarak Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Der Makam-ı Yegâh, Usûl-i Berevşan adlı eserin Yayımlanmış Çevirileri

Araştırmacı	Eserin Porteli Notasyona Çevirisi
Yalçın Tura (2001: 655)	
M. Uğur Ekinci (2016: 109)	
Rauf Yekta (1909: 211)	

Tablo 2’de Kevserî Mecmuası’nın ilk eseri olan yegâh makamı, berevşan usûlündeki eserin Rauf Yekta Bey tarafından yapılan çevirisi de görülmektedir (Yekta 1909: 211). Rauf Yekta Bey 16/4’lük mertebede perde sürelerini yarı değere indirerek porteli notasyona çevirmekle kalmamış aynı zamanda eserin nüanslarını, usûl darplarını ve metronom değerini de vermiştir (dörtlük nota için 104). Rauf Yekta Bey’in yegâh makamındaki peşrevin porteli notasyona çevirisini Şehbal Dergisi’nde değerlendiren Hüseyin Sadeddin (Bedii Mensi rumuzu ile) eserlerin porteli notasyona çevrilmesinde en önemli unsurun, usûl olduğunu vurgulamaktadır (Mensi, 1909: 236). Berevşan⁷ usûlünün de darplarını göstererek (Resim 27) esere nasıl tatbik edilmesi gerektiğini büzürg makamındaki eserin Batı müziğine çevirisini yaparak göstermiştir.

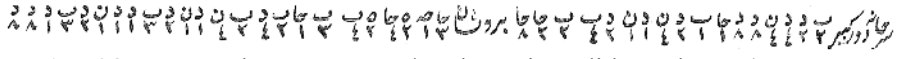
Resim 27. Hüseyin Sadeddin’e göre Berevşan Usûlü (Mensi 1909: 236)

⁷ Hüseyin Sadeddin [Arel] “berevşan/برفشان” olarak yazdığı için aynı şekilde aktarmayı uygun gördük.

Rauf Yekta Bey ve Hüseyin Sadeddin Arel'in berefşan usûlünü *Kitabu İlmi'l-Musiki ve Kevseri Mecmuası*'ndaki usûl dairesine uygun şekilde ve on altı zamanlı olarak çevrilmesi gerektiğini, sadece ifade etmedikleri aynı zamanda eserler üzerinde de uyguladıkları görülmüştür.

Örnek 3. “Darbeyn” Usûlündeki Eserlerin Porteli Notasyona Çevrilmesi

Kitabu İlmi'l-Musiki ve Kevseri Mecmuası'nda darbeyn usûlü otuz (30) zamanlı ve yirmi (20) darplı olarak verilmiştir. Yazılı kaynaklarda darbeyn usûlünde toplam on bir (11) saz eseri bulunmaktadır. Bu eserlerin çeşitli vezinlerde yazıldığı tespit edilmiştir. Aşağıda büzürg makamında, darbeyn usûlünde ve en küçük vezinde (vezn-i asgarü's-sagir) olduğu belirtilen eserin serhâne bölümü örnek olarak verilmiştir (Resim 28).

Resim 28. Der Makam-ı Büzürg/Darbeyn-i Cedid, Serhâne (Kevserî, vr. 45b)

Bilindiği gibi darbeyn usûlü devrikebir ve berefşan usûllerinin bileşimden oluşmaktadır. Resim 28'de görüldüğü gibi her bir usûl, eser içerisinde ayrı ayrı gösterilmiştir. Eser ilk olarak vezn-i kebir'de 14/1'lik mertebede, daha sonra rakam değerleri yarı değer düşürülerek vezn-i sagir'de 14/2'lik mertebede porteli notasyona çevrilmiştir. Son olarak da istenilen vezin olan vezn-i asgarü's-sagir'de 14/4'lük mertebede porteli notasyona çevirisi yapılmıştır. Der Makam-ı Büzürg/Darbeyn-i Cedid künyeli eserin Serhâne bölümünün vezn-i asgarü's-sagir'deki porteli notasyona çevirisi Resim 29'da verilmiştir.

Serhane

Resim 29. Eserin Vezn-i asgarü's-sagirde Porteli Notasyona Çevirisi

Dikkat edileceği üzere eserin usûlünün ilk darbı birim vuruşunun dörtte biri kadardır. Bu durumda eserin en küçük vezinde yazıldığı anlaşılmaktadır. Eserin künye bilgilerinde de vezninin vezn-i asgarü's-sagir olduğu belirtilmiştir. Büzürg makamındaki mezkûr eserin araştırmacılar tarafından yapılan porteli notasyona çevirilerinde özellikle otuz zamanlı olan darbeyn usûlünde farklılık dikkat çekmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Der Makam-ı Büzürg/Darbeyn-i Cedid adlı eserin Yayınlanmış Çevirileri

Araştırmacı	Eserin Porteli Notasyona Çevirisi
Yalçın Tura (2001: 638)	
M. Uğur Ekinci (2016: 109-110)	
Bedii Mensi (1909: 236)	

Tablo 3’de görülüşü gibi araştırmacılarından ikisi darbeyn usûlünü 30 zamanlı olarak belirtmişlerdir. Ekinci ise (2016: 109) yazılı kaynaklarda otuz zamanlı olarak belirtilen darbeyn usûlünü yüz yirmi (120) zamanlı olarak kabul ederek porteli notasyona çevirmiştir. Yaptığımız araştırmaya göre, Ekinci (2016: 93) *Kitabu İlmi'l-Musiki*’nin edvar bölümünün son sayfalarında verilen, daha önce de zikrettiğimiz “Mikdar-ı rukum-ı vezn-i usûlat-ı musiki ala vech-i tecdid” başlıklı tabloya göre, usûl zamanlarını donanımda göstermiştir. Fakat darbeyn usûlüne bu tabloda yer verilmemiştir. Daha önce de belirtildiği gibi donanımda verilen usûl zamanları yazılı kaynaklardaki usûl dairelerine göre, kısaca usûllerin on sekizinci yüzyılda kullanılan zaman değerine göre yazılması gerekir. Yüz yirmi (120) zamanlı bir darbeyn usûlü ise yirmi birinci yüzyıl musiki nazariyatı kitaplarında dahi “iki devrikebir ve iki berevşân usûlünden oluştuğu” (Özkan 2014: 802) şeklinde tanımlanmaktadır.

Örnek 4. “Hafif” Usûlündeki Eserlerin Porteli Notasyona Çevrilmesi

Kitabu İlmi'l-Musiki ve Kevseri Mecmuası'nda hafif usûlü otuz iki (32) zamanlı ve yirmi iki (22) darplı olarak verilmiştir. Yazılı kaynaklarda toplam on dokuz (19) adet hafif usûlünde eser kaydedilmiştir. Bu eserlerden vezni belirtilmemiş olan kürdi makamında ve Solakzâde'ye ait olduğu belirtilen eserin serhâne bölümü Resim 30'da görülmektedir.

Resim 30. Kürdi, Hafif, Solakzâde, Serhâne (Vezni belirtilmemiş) (Kevseri, vr. 67b)

Resim 30'da verilen eserin vezni belirtilmemiştir. Bu duruma tüm vezinlere göre porteli notasyona çevirileri yapılmış ve farklılıkları incelenmiştir. Dikkat edileceği üzere mezkûr eserin serhâne bölümünün tamamı, bir usûl olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplam rakam değeri ise otuz iki (32) olduğu görülmektedir ki vezni-i kebir düşünülerek porteli notasyona çevrildiğinde mertebesi 32/4 olacaktır (Resim 31).

Resim 31. Eserin Vezni-i kebirde Porteli Notasyona Çevirisi

Mezkûr eser vezni-i sagir düşünülerek porteli notasyona çevriliğinde mertebesi 32/8 olacaktır (Resim 32).

Resim 32. Eserin Vezni-i sagirde Porteli Notasyona Çevirisi

Eser vezni-i asgarü's-sagir'de de nota değerleri yarım değer daha düşürülerek porteli notasyona çevrilmesi de mümkündür. Dikkat edileceği üzere hafif usûlünün birinci vuruşu olan “düm” bir (1) vuruştur, eserin ilk perdesi olan düğâh perdesi de bir vuruştur. Eserin perde harflerinin altındaki rakamların toplamı ve usûl zamanına eşittir. Bu durum eserin vezni-i kebir'de yazıldığını göstermektedir. Eserin her iki ya da üç çevirisinin icrasında metronom değerlerine dikkat edildiği sürece farklılık olmayacağı da aşikârdır. Vezni-i kebirde hızlı, vezni-i sagirde orta ve vezni-i asgarü's-sagir'de ise ağır icra edilmesi gerekir. Tablo 4'te mezkûr eserin araştırmacılar tarafından porteli notasyona çevirileri verilmiştir.

Tablo 4. Kürdi, Hafif, Solakzâde adlı eserin Yayınlanmış Çevirileri

Araştırmacı	Eserin Porteli Notasyona Çevirisi
Yalçın Tura (2001: 296)	
M. Uğur Ekinci (2016: 140)	

Tablo 4’de görüldüğü gibi Yalçın Tura tarafından otuz iki (32) zamanlı hafif usûlü, on altı (16) zamanlı kabul edildiği için iki ölçü olarak porteli notasyona çevrilmiştir. Vezni belirtilmeyen eserlerde de kullanılan rakamlardan hareketle hangi vezinde yazılmış olabileceğini tahmin edebilmek mümkünse de mertebesi başka bir ifade ile hızı dışında değişiklik olmayacaktır. Fakat porteli notasyona çevirisinde hafif usûlünün zamanının otuz iki olması gerektiği unutulmamalıdır.

Yukarıda örnek olarak ele alınan usûllerin dışında *Kitabu İlmi’l-Musiki ve Kevseri Mecmuası*’nda seksen sekiz (88) zamanlı ve elli beş (55) darplı darb-ı fetih usûlünde otuz beş adet eser, altmış (60) zamanlı ve kırk (40) darplı zencir usûlünde on iki adet eser, on altı zamanlı ve on darplıdır çenber usûlünde otuz bir adet eser, yirmi dört (24) zamanlı ve on altı (16) darplı Nim Sakil usûlünde bir adet eser, dört (4) zamanlı ve üç (3) darplı Sofyan usûlünde 1 adet eser, on altı (16) zamanlı ve on beş (15) darplı Muhammes usûlünde yirmi bir adet saz eseri, altmış dört (64) zamanlı ve kırk (40) darplı Havi usûlünde altı adet saz eseri, yirmi sekiz (28) zamanlı ve on yedi (17) darplı Remel usûlünde üç adet saz eseri, yirmi altı (26) zamanlı ve on üç (13) darplı Evsat usûlünde sekiz adet saz eseri, on (10) zamanlı ve yedi (7) darplı Fahte usûlünde otuz sekiz adet saz eseri, beş (5) zamanlı ve dört (4) darplı Aksak Fahte usûlünde bir adet saz eseri, on iki (12) zamanlı ve on (10) darplı Frenkçin usûlünde bir adet saz eseri, on dört (14) zamanlı ve altı darplı devrirevan usûlünde dokuz adet saz eseri, dört/sekiz zamanlı düyek usûlünde yüz yirmi dokuz (129) adet saz eseri, on altı zamanlı ve on bir darplı fer-i muhammes usûlünde üç adet saz eseri ve kırk sekiz (48) zamanlı ve yirmi sekiz (28) darplı sakil usûlünde ise elli dokuz (59) saz eseri incelenmiştir. *Kevseri Mecmuası* ve *Kitabu İlmi’l-Musiki*’de “Lenk Semaî” (8 zamanlı), “Aksak Semaî” (6 zamanlı), “Yürük Semaî” (3 zamanlı) ve “Usûl-i Semaî” (3 zamanlı) olmak üzere dört semaî usûlü vardır. Günümüzde saz semaîlerinin usûlü olan, on zamanlı “Aksak Semaî” usûlü yoktur.⁸

⁸ *Tedkik ü Tahkik*’te Abdülbaki Nasır Dede “Aksak Semaî” usûlünü şu şekilde kaydetmiştir: “Aksak Semaî, hafif-i evvel ile ondur, şekli budur: düm/2 te-ke/3 düm/2 tek/3 (Başer 2013: 229). *Hızır*

Eserlerin künye bilgilerinde yer verilen “semaî” usûlü ile kastedilenin hangi semaî usûlü olduğu ise net değildir. Nota külliyatı bölümlerindeki tüm saz eserleri incelenmiş ve sadece semaî adının kullanıldığı, ayrıma gidilmediği görülmüştür. Bu usûllerin incelenmesinden elde edilen bulgular benzer olmasından dolayı çalışmaya dâhil edilmemiştir.

SONUÇ

Osmanlı/Türk musikisinin en önemli unsurlarından birisi makam, diğeri ise usûldür. İster meşk ile olsun ister nota aracılığı ile olsun, sözlü ya da sözsüz eserlerin öğretilmesinde farklılıklar görölse de eserlerin icrası değişmez. Başka bir ifade ile eserin makamı ya da usûlü değişmez. Bilindiği gibi önce usûl vurulur, eser hanende ya da sazende tarafından hatırlanır (az da olsa nota aracılığıyla) ve eserin icrası usûle uygun olarak yapılır. Aynı düşünceden hareketle, yanlış kaydedilmediği sürece *Kitabu İlmi'l-Musiki ve Kevseri Mecmuası*'nda notaya alınan eserlerin makamı ve usûlü eserden esere değişkenlik göstermemesi gerekir. Çalışma sonucunda tespit edilen birinci konu mezkûr eserlerin porteli notasyona çevirilerinde eserden esere usûl zamanlarında farklılık görölmesidir ki eserlerin usûl dairelerinde verilen bilgiler ile ters düşmektedir. Araştırmacıların vezin bilgilerinden hareketle eserlerin porteli notasyona çevirisi konusunda hataya düşmesindeki birinci sebep *Kitabu İlmi'l-Musiki*'de verilen “Mikdar-ı rukum-ı vezn-i usûlat-ı musiki ala vech-i tecdid” başlıklı tablodur. Tabloda verilen bilgiye göre, üç vezin için verilmiş rakam değerleri usûl zamanlarını değil usûl zamanlarına göre toplam perde değerlerini göstermektedir. Örneğin on altı zamanlı berevşan usûlünün zamanı eserden esere değişkenlik göstermez. Değişkenlik gösteren, eser içerisindeki perdelerin yoğunluğudur ki rakam değerleri olarak sabit vezinde yazılması mümkün değildir. Zira icat edilen harf notasında, sabit vezinden (1 vuruş) daha küçük birim değer yoktur.

Kitabu İlmi'l-Musiki ve Kevseri Mecmuası'nda on dokuz farklı usûlde eser kaydedildiği ve bu usûllerdeki eserlerin porteli notasyona yapılan çevirilerinde vezinlerin özellikle usûlün hızı ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Eser vezn-i kebirde yazılmış ise porteli notasyona rakam değerlerinde değişikliğe gidilmeden, usûlün zaman değerine göre ölçölere ayrılarak çevrilmektedir. Eser vezn-i sagirde yazılmış ise rakam değerlerinin yarısı, eser vezn-i asgarüs-sagirde yazılmış ise rakam değerlerinin yarısının yarısı (dörtte biri)

Ağa Edvari'nda ise “metebe-i darb-ı evvel usûl-i semaî cim (c), darb-ı sani semaî 6” yazılıdır (Uslu 2009: 125; Tekin 2015: 187). Anlaşılacağı üzere Hızır Ağa, semaî usûlünü iki mertebede değerlendirmiştir: birinci mertebesi üç (3) (Birinci mertebesinin Ebced harfi ile belirtilmesi ilginçtir) ve ikinci mertebesi altı (6) vuruştur. *Hızır Ağa Edvari*'nda on zamanlı semaî usûlü yoktur.

kadar değere düşürülerek porteli notasyona çevirisi yapılır. Harf notası ile kaydedilen eserler, porteli notasyona çevirmek üzere notaya alınmadığı için vezin bilgilerinin eserin hızı ile ilgili olduğunu da vurgulamak gerekir.

KAYNAKLAR

Başer, Fatma Adile (2013). *Türk Musikisinde Abdülbâkî Nâsır Dede, Birinci Kitap: Abdülbâkî Dede'nin hayatı ve "Tedkik u Tahkik" Metin-sadeleştirme-sözlük Tıpkıbasım*, İstanbul: Fatih Üniversitesi Konservatuvarı Müdürlüğü Yayınları.

Ekinci, Mehmet Uğur (2016). *Kevserî Mecmuası. 18. Yüzyıl Saz Müziği Külliyyatı*, İstanbul: Pan Yayıncılık.

Judet, Eugene Popescu (1998). *XVIII. Yüzyıl Musiki Yazmalarından Kevseri Mecmuası Üstüne Karşılaştırmalı Bir inceleme* (Çev. Bülent Aksoy), İstanbul: Pan Yayıncılık.

Kantemiroğlu, Dimitrie (2001). *Kitabu İlmi'l Musiki ala vecihi'l Hurufat/ Musikiyi Harflerle Tespit ve İcra İlminin Kitabı*, Çev. Yalçın Tura, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kevserî, Nâyî Mustafa. *Kitâb-ı Mûsîkar*, Milli Kütüphane No. Mf 1994 A 4941.

Mensi, Bedii (1909). "Kevserî Mecmuası'ndan müstahreç İki Kadim Peşrev Hakkında Bazı Mütalaat", *Şehbâl Dergisi* 12, s. 236.

Özkan, İsmail Hakkı (2014). *Türk Musikisi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleleri*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Öztuna, Yılmaz (1976). *Türk Musikisi Ansiklopedisi II*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Tekin, Abdülkadir (2015). *Türk Mûsikisinde Nağmeler ve Makamlar*, İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

Tura, Yalçın (2001). *Kantemiroğlu Edvârı*, c. I-II. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Uslu, Recep (2009). *Saraydaki Kemancı-Hızır Ağa ve Müzik Teorisi*, İstanbul: Özel Baskı.

Wright, Owen (2000). *Demetrius Cantemir: The Collection of Notations Volume 2: Commentary*, Aldershot: Ashgate Publishing Company.

Yalçın, Gökhan (2016). *19. Yüzyıl Türk Musikisinde Hâşim Bey Mecmûası-Birinci Bölüm: Edvâr*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Yalçın, Gökhan (2020). *Nâyî Mustafa Kevserî'nin Kaleminden 18. Yüzyıl Türk Musikisi: Kevserî Mecmuası*, Ankara: Gece Kitaplığı.

Yekta, Rauf (1909). "Kitâbet-i Mûsikîyye Târihine Bir Nazar: 2", *Şehbâl Dergisi* 11, s. 211.

